

jers afstand. Der er tilsyneladende ikke læst korrektur, men kigget efter røde bølgelinjer. Gad vidst hvad de to redaktører, der hænges ud ved navn i kolofonen, egentlig har lavet.

Gunner Lind

| FRODE ULVUND: *Religious Otherness and National Identity in Scandinavia, c. 1790–1960. The Construction of Jews, Mormons, and Jesuits as Anti-Citizens and Enemies of Society*, Walter de Gruyter, Berlin/Boston 2021, 310 s., 79,95 euro.

Hur såg man på ”främmande” religiösa minoriteter i Skandinavien från 1790-talet till mitten av 1900-talet? Och vilken roll spelade synen på dessa för formeringen av nationell identitet? Detta är temat för Frode Ulvunds bok som med fokus på judar, mormoner och jesuiter behandlar föreställningar om religiösa minoriteter som samhällsfienter och ”antimedborgare” i Skandinavien med särskilt fokus på Norge. Boken, som är en utvidgad och reviderad version av ett arbete på norska från 2017, är indelad i sju kapitel med illustrativa bilder och ett avslutande personregister. Den bygger till stora delar på egna källstudier, särskilt då vad gäller mormonerna. Vad gäller judar och jesuiter utgör den tillika en syntes av tidigare forskning på dessa väl genomarbetade forskningsfält.

Ulvund fokuserar särskilt på utvecklingen i Norge, och detta har bestämt hans val av undersökningsobjekt. I den norska författningen från 1814 fanns ett uttryckligt förbud för mosaiska trosbekännare och jesuiter att etablera sig i landet och det gjordes försök att få tillstånd ett liknande förbud mot mormonerna och deras Church of Jesus Christ of Latter Day Saints. Valet att fokusera på judar och mormoner ter sig tämligen självklart. De utgjorde klart avgränsade religiösa minoritetssamfund i de nordiska länderna, vilket inte kan sägas om jesuiterna. Jesuitorden, Societas Iesu, är inte en religiös minoritet utan ett katolskt ordenssamfund. Jesuiterna blir här på sätt och vis identiska med katolska kyrkan, vilket var en vanlig anklagelsepunkt i den antijesuiteriska retoriken.

I de två första empiriska kapitlen ger Ulvund en översikt över synen på religionsfrihet och tolerans i Västeuropa i teori och praxis. Så länge kristendomen var samhällets fundament kunde det enbart bli fråga om religiös tolerans, ett begrepp som ursprungligen hade en negativ klang men som senare upphöjdes till en politisk dygd. Det drogs klara gränser för religionsfriheten för att den inte skulle kunna utnytt-

jas av minoriteter som ansågs samhällsfarliga. Här kan man tillägga att en liknande praxis används i vårt moderna samhälle i form av lagar mot hets mot folkgrupp och religiös extremism.

Ulvund undersöker hur de tre valda grupperna, vilka ägnas ett kapitel vardera, framställdes som hot mot samhällsordningen och vilka uttryck detta tog sig. Han inleder med judarna, eller rättare sagt de mosaiska trosbekännarna, vars särbehandling var ett arv från den tidigmoderna perioden. De tre nordiska länderna valde olika strategier. I Sverige, där judereglementet från 1782 upphävt förbudet mot judisk invandring, gick man in för segregering. Judar fick endast bosätta sig i vissa städer och utöva särskilt angivna yrken. I Danmark inriktade man sig på att assimilera judarna, vilka 1814 likställdes med andra medborgare, medan Norge valde att förbjuda judar att bosätta sig i landet. Denna exkluderingsstrategi uppgavs först 1851. Ulvund tar upp de hotbilder och antijudiska stereotyper som florerade i de nordiska länderna och sätter in dem i ett bredare europeiskt sammanhang.

Från mitten av 1800-talet trädde mormonerna fram som en ny hotbild. Mormonerna bedrev till skillnad från judarna mission. Deras acceptans av månggifte väckte anstöt, och de uppfattades inte minst på kyrkligt håll som en samhällsfara. Farhågorna byggde dock, enligt Ulvund, mer på stereotypa föreställningar importerade från USA än på egna erfarenheter. Danmark hade med den nya grundlagen 1849 fått i det närmaste full religionsfrihet, vilket satte en spärr för religiös undantagslagstiftning. Så var det inte i Norge och Sverige, där full religionsfrihet infördes först 1964 respektive 1961 och där hanteringen av främmande religionsbekännare fram till dess reglerades av disenterlagar. Ulvund redogör för hur man i Norge först försökte sätta stopp för mormonernas verksamhet genom särslagstiftning för att sedan, på samma sätt som i Danmark och Sverige, övergå till att utfärda inreseförbud.

Liksom judarna anklagades mormonerna för att vilja skapa en stat i staten och för att inte sky några medel för att nå detta mål. Denna anklagelse riktades också mot jesuiterna, som beskylldes för att företräda omoraliska etiska principer. Ulvund lyfter fram det faktum att antijesuitismen var ett utflöde av den nedärvda antikatolicismen. Jesuitorden framställdes som själva sinnebilden för katolsk maktsträvan, vidskeplig trospraxis och religiöst förtryck. Ulvund visar också hur antikatolicismen efterhand fick en allt mer politisk-ideologisk karaktär, och jesuitorden beskrevs som ett hot mot den nationella säkerheten. Antijesuitismen var särskilt framträdande i Norge med dess i författningen förankrade förbud mot jesuitorden. När frågan om att upphä-

va detta förbud togs upp under mellankrigstiden blandades inte sällan antisemitisk agitation med antisemitisk retorik.

Ulvunds bok erbjuder med sina många empiriska nedslag en intressant läsning. Han visar hur de tre undersökta religiösa grupperna formade delvis importerade negativa stereotyper till kontrastbilder till de normer och värderingar som de nordiska protestantiska länderna identifierade sig med. Han ser detta som ett uttryck för en form av religiös nationalism och ett försvar för den protestantiskt präglade kulturella identiteten i en alltmer sekulariserad nationell kontext. De religiöst definierade fiendebilderna bidrog därmed till att stärka och befästa den protestantiska majoritetskulturen. Att ha visat på detta samband är bokens viktigaste bidrag till den modernhistoriska identitets- och minoritetsforskningen.

Yvonne Maria Werner

| KARL PEDER PEDERSEN: *Poul og kærligheden. En kontrærseksuels bekendelse*, Gads Forlag, København 2020, 275 s., 349.95.

Mottoet „Jeg lider, altså er jeg“ indkredser store dele af Poul Andræs (1843-1928) liv. Som søn af finansminister og senere statsminister C.G. Andræs (1812-1893) voksede han op i hovedstadens bedre borgerskab. Han var højt begavet og klarede sig godt i skolen, uddannede sig til jurist, gjorde karriere som embedsmand og blev tildelt titlen kammerjunker og i 1912 endda etatsråd. Det er dog ikke Poul Andræs glimrende om end lidet spektakulære professionelle virke, der er det primære omdrejningspunkt for denne biografi, men derimod de følelsesmæssige og seksuelle sider af hans liv. Andræs var nemlig en af de første, der kæmpede for homoseksuelles rettigheder, bl.a. under pseudonymet Tandem i et længere skrift i *Bibliothek for Læger*. I tæt dialog med psykiatere i ind- og udland forsøgte han tillige at bidrage til en bedre forståelse af, hvad det ville sige at være homoseksuel. Han insisterede på, at homoseksualitet ikke var et udtryk for moralsk fordærv, men at den seksuelle drift var medfødt, og at homo- eller kontrærseksuelle burde have ret til at udleve deres seksualitet ligesom alle andre. På den måde var Andræs en pioner. Han begyndte allerede som barn at skrive dagbog, og dagbogsskrivningen blev for ham både lindrende og oplysende. Dagbogen udgjorde et erotisk rum, hvori han kunne genopleve eller fantasere om møder med andre mænd. Længe kæmpede han med at forstå sin egen seksualitet og med følelsen af at være forkert og alene i verden. Efterhånden blev det imidlertid klart for ham, at hans begær var entydigt rettet mod andre mænd, og med en beteg-